

YEREL BASINA GÖRE İZMİR'DE 1930'LU YILLARDA LAİKLİK UYGULAMALARI

Sibel ERCAN*

Özet

Bu çalışmada öncelikle laiklik olgusunun tanımı, ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi incelenmiştir.

1930 yılı ve sonrasındaki laiklik uygulamaları ise makalenin asıl konusunu oluşturmaktadır. Bu yıllarda özellikle laiklikle ilgili olan din, dil, kadınların siyasal hakları ve kıyafetle ilgili uygulamaları incelenmiştir. İzmir basınının haberleri ve yazıları temel alınarak laiklik uygulamaları yorumlanmıştır. Neden 1930'lu yıllar laiklik uygulamalarının yoğunlaştığı dönem olmuştur? sorusunun cevabı bulunmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Laiklik, Atatürk Devrimleri, Basın ve Laiklik, 1930'lu Yıllar.

LAİCİSM APPLICATIONS IN 1930'S ACCORDING TO İZMİR PRESS

Abstract

In this work the concept of laicism, it's emergence and its historical development are analysed.

The main topic of the article is the laicism applications in 1930 and onwards. The applications related to religion, language, women's political rights and dressing code are specially analysed. While interpreting the laicism applications of İzmir Press are based. Why the laicism applications are concentrated on the 1930's period? question is tried to be answered.

Key words: Laicism, Atatürk's Revolutions, Press and Laicism, 1930's.

* Tarih Uzmanı. Bu makale Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde gerçekleştirmiş olduğum "İzmir Basın Örneğinde 1930'lu Yıllarda Laiklik Uygulamaları" başlıklı Yüksek Lisans tezime esas alınarak hazırlanmıştır.

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk yeni kurduğu düzende devletin tüm kademelerinde dini ve dogmatik etkiyi kaldırmak, yerine akıl ve mantığa dayanan, bilimin ışığında ilerleyen bir toplum modeli yaratmak gereğine inanmış, bunu da öncelikle laiklikle gerçekleştirebileceği sonucuna varmıştır. Atatürk bu amaçla Halifeliğin Kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Kabulü, Medeni Kanun, Şer' iye ve Evkaf Vekâleti'nin Kaldırılması, Şeri Mahkemeler'in Kaldırılması, Kılık - Kıyafet ve Şapka Kanunu gibi laiklik olgusunu içeren Türkiye Cumhuriyeti'nin alt yapısını oluşturan devrimlerini 1930 yılına kadar gerçekleştirmiştir.

1930'lu yıllardan itibaren ise daha çok toplumsal ve sosyal alanda laiklik olgusunu içeren devrimlerin gerçekleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Çünkü Atatürk, yönetsel ve siyasal alandaki devrimlerini tamamlamıştı. Sıra toplumsal yaşamı düzenleyen, Türk halkını çağdaş çizgiye taşıyacak olan düzenlemelere gelmişti. İşte 1930'lu yıllar bu anlamda modern Türkiye'nin temellerinin atıldığı, yapılan laik uygulamalarla uygar batı toplumları ile arasında açılan mesafenin kapatılmaya çalışıldığı, kaybolan yılların telafisini sağlamakla geçen süreç olarak tarihe geçecektir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 1930'lar "*yenileyen ve yenilenen yıllar*" olarak günümüz Türkiye'sine ışık tutacaktır.

1. Laiklik Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Laiklik kelimesi dilimize Fransızcadan geçmiştir. Ancak aslı Yunancadır. Laiklik anlam olarak Yunancada halka, kalabalığa, kitleye ait olan "laikos" kelimesinden ve yine Yunancada halk, kalabalık kitle ya da din adamı olamayan halk anlamına gelen "laos" sözcüğünden türetilmiştir¹.

Laik kelimesinin İngilizcedeki karşılığı ise "*secular*" dir. Secular kelimesini Türkçeye asri, dünyevi veya cismani olarak çevirebiliriz. Laik kelimesinin Türkçe karşılıkları 19.yy aydınları tarafından da çeşitli şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin Ziya Gökalp "*ladini*" olarak çevirmiştir. Müşir Ahmet İzzet Paşa "*la ruhbanı*" yani ruhbanla ilgisi olmayan terimlerini öne sürmüştür. Ubeydullah Efendi ise "*laik hükümet*" kelimesi yerine "*iş hükümeti*" kelimesini kullanmıştır².

Laikliğin dünyadaki gelişimine baktığımız zaman ise, bu düşüncenin oluşmasındaki önemli aşamaları, Rönesans ve Reform hareketleri oluşturmaktadır. Rönesans'la sanat ve edebiyat alanında başlayan yenilikler, fikir üzerindeki dini baskıları ortadan kaldırmıştır³. Martin Luther'in başlattığı reform hareketiyle ise Protestanlık adı verilen yeni bir mezhep kurulmuş, kilisenin gücünün elinden alınması gibi hareketler laikliğin doğmasını sağlamıştır.

18. yy'a gelindiğinde ise Amerika ve Fransa'da ortaya çıkan ihtilaller sonunda devlet ve din ilişkisi yeniden düzenleme yoluna gidildi. Özellikle 1776

1 Suat Sinaoğlu, *Laiklik Kelimesinin Etymonu ve Anlamları*, Laiklik I, Milli Tesevüt Birliği Yay., 1954, s.1.

2 Bülent Daver, *TC. 'de Laiklik ve Cumhuriyet*, Kültür Bakanlığı- Cumhuriyet Dizisi, s.3.

3 Daver, *a.g.e.*, s.17.

Amerikan İnsan Hakları Beyannamesi ve 1789 Fransız İhtilali İnsan Hakları Beyannamesi, laik devlet fikrinin oluşmasına büyük katkı sağlamıştır⁴. Bu iki beyanname din hürriyetinin insanlık için önemli bir hak olduğunu ortaya koymuştur⁵.

Osmanlı Devleti dönemine baktığımızda ise özellikle Tanzimat döneminde laiklikle ilgili birtakım düzenlemeler yapılsa da, laiklik ilk defa 1876’ da “*Kanunu Esasi*” ile güvence altına alınmıştır. Çünkü Kanunu Esasi’nin 11. maddesinde “*Türkiye’de din hürriyeti tesis etmek ve memlekette mevcut bütün dinlerin serbestçe icrasını, devletin himayesi vermektedir*” ifadesi yer almaktaydı⁶. Ancak meşrutiyetle de laikliğe geçilememiştir. Çünkü devam eden halifelik kurumu ve devletin dininin İslam olduğu ifadeleri hala yer almaktaydı.

Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasından sonra ise ülkenin yeniden kurulması aşamasında, Türkiye rotasını batı uygarlığına çevirmiştir. Bu yönelişin temelinde yatan ilke laikliktir. Çünkü Mustafa Kemal’in amacı laik, bağımsız ve ulusal bir devlet kurmaktır. Bunun için dinin etkisinin devlet kurumlarında olmaması gerekliydi⁷. O, bağınaz ve dogmatik fikirler içinde kalan toplumların ulusal bağımsızlığı sindiremeyeceğini düşünmekteydi. Ayrıca doğunun kalıplaşmış ve mistik düşünce sistemi yerine, batının araştıran, uygulayan, yeniliğe açık olan yönlerini alınmasını istiyordu⁸.

Atatürk, laikliğin yeni Türkiye devletine kazandıracığı faydaları çok açık bir şekilde görmüş; bu nedenle dinin siyasetten ayrılması gerektiğini ve dini, bireylerin kendi inanç sistemlerinde yaşamaları gerektiğine inanmıştır. Atatürk bunları düşünürken ve uygularken, geçmişte batı toplumlarının bu konuda geçirdiği sıkıntılı dönemlerinden de dersler çıkarmıştır ki kendi ulusu aynı buhranlı dönemleri o şekilde yaşamasın⁹.

2. İzmir’de 1930’larda Laiklik Uygulamaları

Atatürk, yapılan devrimlerle sağlam bir temel atmış, bu temel in sarsılmaması için rejimi güçlendirici uygulamalarına devam etmiştir. Cumhuriyetin temel taşı olan laiklik, rejimin en önemli temel ilkelerinden biri olarak görüldüğünden 1930’lu yıllar laiklik uygulamaları ve laikliğe karşı girişilen eylemlerle mücadele yılları olarak cumhuriyet tarihine geçmiştir. 1930’lar Avrupa’da diktatörlerin hakim olduğu bir döneme denk geldiğinden, Türkiye’nin Faşizm, Nazizm, Bolşevizm etkilerinden korunması kolay olmamıştır. Buna karşılık Türk aydınları cumhuriyetin teminatı olarak Kemalizm’i, bu akımlara karşı öne sürmüşler ve basın-yayın yoluyla fikri tartışmalar başlatmışlardır.

Bu araştırmada İzmir basınının seçilmesinin nedeni ise, İzmir’in binlerce yıllık kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmış bir şehir olması ve aynı zamanda Osmanlı Devletinin 19. yy ’da ekonomik, toplumsal, siyasal yaşamını da belirleyen

4 Cemil Denk, *Laiklik ve Cumhuriyet*, Kültür Bakanlığı- Cumhuriyet Dizisi, Ankara, 1999, s.12.

5 Daver, *a.g.e.*, s.20.

6 Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1991, s.197.

7 Ergun Aybars, *Atatürkçülük ve Modernleşme*, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000,ss.186-187.

8 Özer Ozankaya, *Atatürk ve Laiklik*, Tekin Yay, s.190.

9 Kemal Arı, *Atatürk ve Aydınlanmanın Düşünsel Temelleri ve Gelişimi*, İzmir, 2009, s.278.

öncü şehri olmasıdır. İzmir, millî mücadele ruhunun oluşmasında ve başlamasında da önemli etkiye sahip olan bir şehirdir. İzmir'in düşman işgalinden kurtuluşunun, vatanın kurtuluşu olarak kabul edilmesiyle de ayrıca önemli tarihsel bir değeri de vardır. Bunun dışında Atatürk devrimlerini desteklemede ve uygulamada önderlik eden güçlü bir kültürel alt yapıya sahip olan bu tarihi ve çağdaş şehir, fikir dünyasıyla da topluma daima örnek olmuştur. Bu açıdan İzmir basını, gündeme damgasını vuran haberleri ve yazılarıyla Türk basınında önemli bir yer edinmiştir.

3. Serbest Cumhuriyet Fırkası

Serbest Cumhuriyet Fırka, 12 Ağustos 1930 yılında Atatürk'ün isteğiyle Fethi Okyar başkanlığında kurulan, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci muhalefet partisidir. 1924 yılında kurulan ve kısa bir süre sonra rejim karşıtlarının odağı haline gelen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştı. 1930 yılına gelinceye kadar ise bir daha herhangi bir muhalefet partisi kurulmamıştı.

1929 yılında ABD'de meydana gelen ekonomik kriz tüm dünyayı etkilemiş ve bu durumdan Türkiye'de sert bir şekilde etkilenmiş, ülkede mali kriz ortamı doğmuştu¹⁰. Ekonomide meydana gelen yavaşlama halkada yansımış ve hükümet bu konularda sık sık eleştiri oklarına maruz kalmıştır. Öyle ki Atatürk çıktığı yurt gezilerinde en çok bu konuda şikâyet dinler olmuştur. Bir gün genel sekreteri Hasan Rıza Soyak'a şu şekilde dert yanmıştır¹¹: *"Bunaliyorum çocuk, büyük bir ıstırap içerisinde bunaliyorum. Görüyorsun ya her gittiğimiz yerde dert, şikâyet dinliyoruz. Her tarafta derin bir yokluk, maddi manevi perişanlık içerisinde"*.

İşte 1930'lara gelindiğinde ekonomik krizin toplum içerisinde bir infiale yol açmasından korkuluyordu. Taner Timur'un dediği gibi bu durumda yapılacak iki yol vardı. *"Ya demokratik hak ve hürriyetlerin iadesi ile rejimi yumuşatmak, ya da büsbütün sertleştirmek"*. Bu durum karşısında birincisi seçilmiş yani SCF'nin kurulmasıyla gerginlik azaltılmak istenmiştir¹². Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk *"çok partili rejim gençliğimden beri aşık ve taraftar olduğum bir sistemdir. Bunu cumhuriyetin esaslarından sayıyorum"* diyerek demokrasinin olmazsa olmazlarından olan önemli bir öğeyi unutmadığını açıklamıştır¹³.

Tüm bu gelişmeler, Serbest Cumhuriyet Fırka'nın Atatürk'ün isteğiyle yakın arkadaşları tarafından kurulmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Paris Büyükelçiliği görevinde bulunan Fethi Okyar'a bir muhalefet partisi kurulması teklifini götüren Atatürk, Fethi Bey'den olumlu yanıt almıştır. Böylelikle 12 Ağustos 1930'da İstanbul'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurucuları arasında Fethi Okyar'dan başka Nuri Conker ve Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul'da yer almıştır¹⁴.

10 Ahmet Mumcu, *Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılap Yayınları, İstanbul,1996, XV. Basım, s.135.

11 Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, s.329.

12 Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s.159.

13 Cemalettin Taşkıran, *"Atatürk Dönemi Demokrasi Denemeleri"*, AÜ. Atatürk Yolu Dergisi, C.IV, S.14, 1994, s.260.

14 Sina Akşin vd, *Yakınçağ Türkiye Tarihi*, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, s.s.147-148.

Parti, programını da açıklamıştır. Laiklik, milliyetçilik ve cumhuriyetçilik gibi esaslara bağlı olduklarını, vergi adaletsizliğini düzeltereklerini, köylü ve çiftçiyi destekleyeceklerin dair ifadelerini programlarında yer vermişlerdir¹⁵. Ayrıca SCF yabancı sermayeyi destekleyeceklerini, köylüye ucuz kredi olanakları tanıyacaklarını ve tefeciliğe karşı mücadele edeceklerine dair vaatlerde bulunmuşlardır. Bu öneriler hem toprak sahiplerine, hem de köylü sınıfına yönelik projelerdir. Yani SCF iki farklı kesime yönelik fırsatlar sunmayı vadederek, bu kitleleri etkisi altına almaya çalışmıştır¹⁶. Çıkarları birbirleriyle çelişik olan sınıfları etkilemeye yönelik bu söylemler, halk tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.

Fethi Bey, Eylül ayının ilk yarısında Batı Anadolu gezisine çıkmıştır. 4 Eylül günü İzmir’den başlayan bu seyahat hem SCF için hem de çok partili hayat için bir dönüm noktası olmuştur. Bu seyahat esnasında herkesin korkusu Fethi Bey ve arkadaşlarının olumsuz tepkilerle karşılaşma ihtimalinin olmasıdır. Çünkü daha şehre gelmeden ufak çaplı olaylara karşılaşmıştı¹⁷. 4 Eylül günü Konya vapuruyla İzmir’e gelen Fethi Bey büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. O gün Cumhuriyet Gazetesinde şöyle anlatılmıştır:

“Sandalla gelip vapura atlayanlar Fethi Bey’e sarılıyorlardı. Birçokları ağlıyor... Rıhtımda, üzerine vukuu bulan tahaccümle Fethi Bey’in ceketi yırtıldı. Bu esnada denize düşenler, ezilenler ve çiğnenenler oldu. Davullar, zurnalar çalınıyordu”.

Ancak asıl büyük olay 5 Eylül günü olmuştur¹⁸ :

“İzmir Palas’ın önü, Fethi Bey’i görmeye gelen büyük bir kalabalıkla doluydu. Denizli milletvekili Haydar Rüştü Bey’in, Anadolu Gazetesi’nde, Serbest Fırka aleyhine yazdığı yazı bardağı taşıran son damla oldu. Halk, CHF binası ve Anadolu Gazetesi matbaasının önünde karşı gösteride bulunmaya başladı. Polis olaya müdahale etti”.

Bir çocuğun ölümüne sebep olan olaylar karşısında Fethi Bey İzmir’de yapacağı mitingini güvenlik sebebiyle ertelemek zorunda kalmıştır¹⁹. O günkü olayı Fethi Bey anılarında şöyle anlatmıştır:

“İzmir zannediyorum ki o güne kadar görmediği bir kalabalıkla sakin ve sevinçle, bu seslenişi dinleme hasreti içerisindeydi. Nitekim böyle başladı. Fakat halkın üzerine mihrakı meçhul denilen hazırlıklı kişilerle açılan ateş sonucu genç bir mektepli öldü”²⁰.

Olayda ölen çocuğun naaşını babası, Fethi Bey’e getirerek *“Bu ilk kurbanımız, ama daha kurbanlar lazımsa vereceğiz fakat kurtar bizi”* demiştir²¹.

7 Eylül günü Yaklaşık 50 bin üzerinde kişi katıldığı mitingde Fethi Bey kalabalık kitlelerin CHP’ye olan tepkilerini engelleme çabalarına rağmen bunda pek de başarılı olamamıştır. Bu yoğun ilgi herkesi şaşırtmıştır²². Fethi Bey büyük

15 Taşkıran, a.g.m., s.261.

16 Timur, a.g.e., s.161.

17 Güver Güneş, “Serbest Cumhuriyet Fırka’nın Aydında Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar”, A.Ü Atatürk Yolu Dergisi, C.25, S.39.

18 Çavdar, a.g.e., s.332.

19 Güneş, a.g.m., s.39.

20 Çavdar, a.g.e., s.333.

21 Şevket Süreyya Aydemir, Menderes’in Dramı, İstanbul,1969, s.80.

22 Kemal Arı, Devrim Tarihi II, Burak Kitabevi, İzmir, 2010, s.354.

ilgi gören mitinginde patisinin mürteci olmadığını, girişimciliğin desteklenmesi gerektiğini, ekonomiye devlet müdahalesinin sınırlandırılması gerektiğini ve yabancı sermayenin sağlanması gibi konulara değinmiştir. Ayrıca hükümetin demiryolu politikalarını da eleştirerek, bu alanda yapılan pahalı yatırımların ekonomiye verdiği olumsuz etkilerden de bahsetmiştir²³.

Gezi esnasında farklı olaylar ve tepkilerle karşılaşmıştır. Fethi Bey'in konuşma yaptığı yerlerde halk, hükümete yönelik eleştirel tarzda karşı tezahüratlarda bulunmuştur. Devrimlere ve laiklik aleyhine yapılan gösterilerde kimi zaman devrimin sembolü olan şapkalar, yerlere atılarak çığnendiği görülmüştür²⁴.

İzmir'de meydana gelen bu olaylardan ve Fethi Bey'in İzmir mitinginden sonra Yunus Nadi'nin, Cumhuriyet Gazetesi'nde Mustafa Kemal Atatürk'e yazdığı açık mektup ve Atatürk'ün de Yunus Nadi'nin mektubuna verdiği cevap aşağıda aynen yer almaktadır²⁵ :

"Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,

İzmir'de bir matbaanın taaruz edildiği ve CHF binamız taşta tutulduğu günden beri memlekette bize düşen yeni vazifelerin vücut ve ehemmiyetini takdir ediyoruz. Bu arada ezeli ve ebedi şefimiz olarak bildiğiniz zati devletlerini ve başka ve yeni fırkaların kendilerine maletmeğe çalıştıklarını görerek, öyle dahi olsa biz kendimizi, bize emanet edilen cumhuriyetin muhafazası vazifesini eksiksiz ifaya muktedir biliyoruz. Vazifemizin kolaylaşması hesabına değil, belki vaziyetin tawzihi namına hal ne ise lütfen ifadesini istirham etmeğe mecbur kaldık.

Her ne hal ve ihtimalde cumhuriyetin iyice korunacağından daima emin olunarak sonsuz hürmetlerimizi lütfen kabul buyurunuz aziz şefimiz".

Yunus Nadi

Mustafa Kemal'in de Yunus Nadi'ye ertesi gün cevaben yazmış olduğu ve CHF'ye bağlılığını dile getirdiği yazısı ise şöyledir:

"Ben Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumi reisiyim. CHF Anadolu'ya ilk ayak bastığı andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden doğmuştur. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve lüzum yoktur ve olamaz" .

Bu olaylardan sonra Atatürk fevkalade toplantıyla 22 Eylül'de Meclisi açmış ve ara seçim yoluyla Fethi Bey mebus olarak meclise girmiştir.

Sonraki günlerde ise belediye seçimleri yapılmıştı. Serbest Cumhuriyet Fırkasının da katıldığı bu süreçte sorunlar baş göstermiştir. Yapılan belediye seçimlerinde yolsuzluk yapıldığını iddia eden SCF, meclise verdiği gensoruyla bu konunun araştırılmasını istemiştir. İki parti arasında çıkan tartışmalarda karşılıklı suçlamalarda bulunulmuş, meclis sert tartışmalara sahne almıştır²⁶.

23 Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODU Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.II, Aralık, 2010, s.80.

24 Taşkiran, *a.g.m.*, s.261.

25 Ertem, *a.g.m.*, s.81.

26 Lord Kinross, *Atatürk*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2003, s.522; Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay, İstanbul, 1995, s.261.

Bu gelişmeler aynı zamanda SCF’nin sona yaklaştığını da gösteriyordu. Rejime karşı olmakla suçlanan parti, İzmir’de meydana gelen olaylar ve belediye seçimlerinin büyük kısmını SCF’lilerin kazanması, meclisteki son tartışmalar ülkede gerginliğin artmasına ve cumhuriyetin tehlikeye girdiği havasını yaratılmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca Gazi’nin partiler üstü konumu ile milli blok kurulmasına ilişkin önerisinin artık gerçekleşmeyeceğini Fethi Bey’e söylemesi karşısında Fethi Bey partiyi kapatma kararı almıştır. Konuyu partili arkadaşlarıyla da görüşen Fethi Bey fesh bildirisi hazırlamış ve 16 Kasım 1930’da partiyi kapatmıştır²⁷.

Böylelikle güdümlüde olsa ikinci kez, üç ay gibi kısa sürede bir muhalefet patisine sahip olan Türkiye, 1945 yılına kadar herhangi bir parti kurulması girişimiyle karşılaşmamıştır. Türkiye, demokratikleşme sürecinde önemli paya sahip olan çok partili hayata geçiş sürecini, yapılan yanlışlarla ertelemek zorunda kalmıştır. Bu durum Türk halkına, demokratik hak ve özgürlükler konusunda atılan adımların yavaşlaması olarak geri dönmüştür.

4. Menemen Olayı

1929 dünya ekonomik bunalımının Türkiye’ye sıçraması özellikle sanayileşmenin olduğu şehirlerde kendini daha yoğun bir şekilde göstermişti. Bu ekonomik sıkıntılara çözüm üretmek, halkın mali sıkıntılar nedeniyle hükümete yönelik eleştirilerinin giderek artmasından doğan gerilimi azaltabilmek için SCF’nin hemen kurulmasına karar verilmişti. Kurulan bu ikinci muhalefet patisi, hükümetin politikalarını eleştirmeye başlamıştır. Bir süre sonra eski düzen yanlıların da partiye dolmaya başlamasıyla bu ortamdan yararlanmak isteyen gerici, yobaz ve tarikatlar tekrar gün yüzüne çıkma cesaretini göstermişlerdir.

1924 yılında Cumhuriyetin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşu sonrasında çıkan Şeyh Sait İsyanını ordu bastırması, ancak ülke yasal bir suskunluk dönemine girmişti. Buna benzer olarak 1930 yılında ise ikinci muhalefet partisi ve ardından laiklik karşıtı, rejim düşmanı Menemen Olayı yaşanmıştır²⁸.

Başrolde yine aynı tarikat ve şeriat isteriz nidaları ile yankılanan Menemen sokakları ve canice öldürülen bir askerimiz... Yoksa tarih tekerrürden mi ibaretti!

SCF’ nin kurulması ile başlayan muhalefet hareketinin hükümet ve rejime yönelik eleştirel tutumları, bir süredir sessiz kalan dinci çevreleri de harekete geçirmiştir. Olay Nakşibendi tarikatı lideri Şeyh Esat tarafından hazırlanmıştır. Şeyh Esat’ın amacı Manisa’da bulunan tarikatını daha da güçlendirmektir. Bu amaçla buraya müritlerini göndermiştir. Manisa’da toplantılar yapıp, tarikatları için müritler toplayan Şeyh Esat’ın adamlarından olan Derviş Mehmet, Menemen’in köylerine giderek, “*din elden gidiyor*” sloganıyla propagandalar yapmış ve onlara katılan köylüleri de silahlandırarak Menemen’e doğru yola çıkmışlardır²⁹. 23 Aralık 1930 sabahında Menemen’e gelen Derviş Mehmet ve yandaşları ellerine aldıkları yeşil

27 Arı, Devrim, a.g.e., s.355; Tefik Çavdar, “Serbest Fırka”, *Cumhuriyet Ansiklopedisi (fırka)*, C.VII, s.2058; Zürcher, a.g.e, s.261.

28 Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, İş Bankası Kültür Yay, s.232.

29 Mete Tunçay, “Laiklik”, *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, C.II, s.573.

bayraklarla birlikte etraflarına tehditler savurmuşlardır³⁰. Halka hükümeti devirip yerine II. Abdülhamid'in oğlu Selim'i halife ilan edeceklerini söyleyerek hükümet konağının önüne kadar gelmişlerdir. Kendisini burada mehdi ilan eden Derviş Mehmet, etrafındaki insanlara kendisiyle beraber zikre başlamalarını emretmiştir³¹. Tüm bunlar meydana gelirken haber alan Jandarma Alay Komutanlığı, işi basit bir olay sanıp buraya küçük bir birlik göndermişlerdi. Bu sırada yedek subay olarak görev yapan Asteğmen Mustafa Fehmi Kubilay ve emrindeki müfreze, ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilmişti. Hükümet konağının önüne gelen Kubilay'ın, teslim ol çağrılarını kulak asmayan Derviş Mehmet, Asteğmen Kubilay'a saldırmıştır³². Binden fazla insanın tekbir sesleri arasında hunharca öldürülen genç subayın başı kesilmiş, bayrağın ucuna takılarak teşhir edilmiştir. Derviş Mehmet daha sonra şehit subayın kanını içerek "Ey Müslümanlar! Halife Abdülmecit sınırda bekliyor, kalkın Müslümanlığı kurtaralım" diye bağırmıştır. Bu arada isyancılar olaya müdahale eden iki bekçiyi de öldürmüşlerdir. Daha sonra olay yerine gelen jandarma ekipleri ateş açınca, isyancılar kendilerine kurşun geçmeyeceğini öne sürmüşlerdir. Yapılan çarpışma sonunda Derviş Mehmet ve iki kişi öldürülmüştür³³.

Atatürk devrimlerine ve laik devlet düzenine karşı işlenen bu insanlık dışı hareketin sorumlularının bulunması için büyük bir tahkikata girilmiştir. Mustafa Kemal olayı öğrendiğinde büyük bir üzüntü ve kızgınlık duymuştur. TBMM, basın ve kamuoyunda da bu insanlık dışı olaya karşı sert tepkiler gösterilmiş, yurdun çeşitli yerlerinden çekilen telgraflarla gerici eylem günlerce protesto edilmiştir³⁴.

İşte bu laiklik karşıtı, gerici ayaklanma sonrasında Menemen ve civarında sıkıyönetim ilan edilmiş ve Menemen, Manisa, Balıkesir, Antalya'da olayla ilgisi olduğu iddia edilen 2200 kişi tutuklanmıştır. Ardından 3 Ocak 1931'de Muğlalı Mustafa başkanlığında Divanı Harp Mahkemesi kurularak suçlular yargılanmaya başlamıştır³⁵. Burada 28 kişi ölüm cezasına çarptırılmış ve ölüm cezaları 3 Şubat 1931'de Menemen'de gerçekleşmiştir. Yapılan yargılamalar sonunda olayın Nakşibendi Tarikatıyla bağlantısı saptanmıştır. Şeyh Hoca Esat, Şeyh Halit, Hoca Saffet ve Şeyh Esat'ın oğlu Mehmet Ali'nin ayaklanmanın hazırlık aşaması ve gerçekleştirilmesinde etkileri olduğu tespit edilmiştir.

5. İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi

İbadet dilinin Türkçeleştirilmesi çalışmaları cumhuriyet döneminde Atatürk tarafından başlatılmıştır. Ancak bu tartışmalar cumhuriyet öncesi dönemde de yer almaktaydı.

Bu konuyla ilgili ola Osmrakanlı Devleti döneminde Tanzimat'la atağa geçilmiş, II. Meşrutiyet ilan edilince bilhassa İttihatçı söylemin etkisiyle Türkçe Kur'an ve Türkçe tefsir meselesi devrin tartışılan önemli konuları arasına girmiştir.

30 Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, Alfa yayınları, İstanbul, 2008, s.1096.

31 Neşet Çağtay, *Türkiye'de Gerici Eylemler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972, s.31.

32 Necdet Aysal, "Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Ayaklanmalar", *AÜ. Atatürk Yolu Dergisi*, S.44, Güz, 2009, s.603; Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, İş Bankası Yay. 2009, s.209.

33 Tunçay, *a.g.m.*, s.573; Çağtay, *a.g.e.*, s.32.

34 Aysal, *a.g.m.*, s.606.

35 Çağtay, *a.g.e.*, s.33.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise, Atatürk Kur’an’ın Türkçe’ye çevrilmesi konusundaki düşüncelerini ilk kez 14 Ağustos 1923’de, devletin eğitim politikasını belirleyecek bilimsel heyet için verilen çay toplantısında belirtmiştir. Ancak Kazım Karabekir’in, bir devlet adamının din konularına karışmaması gerektiği hususunda açıklamasıyla karşılaşmıştır. Mustafa Kemal bu konuyla ilgili olarak “*Türk, Kur’an’ın arkasından koşuyor; fakat onun ne dediğin anlamıyor, içinde neler var bilmiyor ve bilmeden tapınıyor. Benim maksadım, arkasından koştuğu kitapta neler olduğunu Türk anlatsın*”.

Türkçe Kur’an konusu, 21 Şubat 1925 tarihinde TBMM’de görüşülmeye başlanmıştır. Meclis, Kuran’ın Türkçeye tercümesi edilmesine karar vermiştir. Alınan bu karar doğrultusunda Hamdi Yazır’ın hazırladığı Hak Dini Kur’an Dili Yeni Meali Türkçe Tefsir adlı 9 ciltlik meal ile tefsir, Ahmet Naim ve Prof. Dr. Kamil Miras’ın hazırladıkları Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercümesi adlı 12 ciltlik hadis tercümesi ortaya çıkmıştır. Böylece Atatürk’ün 14 Ağustos 1923 tarihinde açıkladığı düşünceleri hayata geçmiş oldu³⁶.

Laiklik konusunda önemli adımların atıldığı 1928 yılında ise İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam dininde modernleşme ve reform sorunlarını incelemek, araştırmak ve yeni öneriler sunmak üzere bir komisyon kurmuştur³⁷. Bu komisyon dinde reform ve tavsiyeleri dört başlıkta toplanmıştır. “*İbadet Şekli*”, “*İbadet Dili, İbadetin Niteliği*”, “*İbadetin Düşünce Yanı*” başlıkları altında bir dizi öneriler sunmuştur³⁸.

1928 komisyonunun tavsiyelerinden sadece birinin uygulama alanı vardı. O da “*İbadetin Türkçeleştirilmesi*”. Bu konu 1932 yılında tekbir, sala ve kametin Türkçeleştirilmesiyle beraber uygulamaya konulmuştur. Atatürk’ün bu uygulamaları aynı zamanda Türk Tarih Tezi ve Dil İnkılaplarıyla giriştiği amaçlı bir kültür politikasının da bir parçasıydı³⁹.

Atatürk artık uzun yıllardır üzerinde düşündüğü ve üzerinde çalışmalar yürüttüğü Türkçe ibadet konusunu hayata geçirmeye karar vermişti. Bu projenin gerçekleşmesi için 1932 yılı başlarında, Dr. Reşit Galip ve Hasan Cemil Çambel’in başkanlığında çalışan Hafız Kaynak, Beşiktaşlı Rıza, Süleymaniye Camii baş müezzini Hafız Kemal gibi İstanbul’un tanınmış hafızları Atatürk’e bu konuda yardımcı olmuşlardır⁴⁰.

Çalışmalar tamamlandıktan sonra 21 Ocak 1932’de Reisi Cumhur Orkestrası şeflerinden Hafız Yaşar Bey, Yerebatan Camii’nde ilk defa Türkçe Kur’an okumuştur. Ayrıca Hafız Yaşar Bey Türkçe bir mersiye de okumuştur. Halk Türkçe Kur’an ve hitabeye büyük ilgi göstermiştir⁴¹.

36 Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk, Din ve Din Adamları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s.s.88, 89, 90.

37 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi III, Yeni Türkiye’nin Oluşumu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s.50.

38 Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s.410.

39 Başak Ocak, “*Türkçe İbadet Uygulamaları*”, *DEÜ. İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.7, S. 6-7, 2009, s.158.

40 Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, s.107.

41 *Hizmet*, 23 Ocak 1932.

26 Ocak 1932 tarihinde Vişnezade Camiinde Türkçe okunan Kur'an-ı Kerim için cemaatin içinden bazıları vecde gelerek "Allah Gazimize uzun ömürler versin" diyerek memnuniyetlerini dile getirmişlerdir⁴².

Bu gelişmelerden sonra ilk Türkçe ezan 29 Ocak 1932'de Kuşadası'nda Hafız Sadık Bey tarafından okunmuş, halk sokaklarda durarak ezanı büyük bir ilgiyle dinlemiştir. Daha sonra 30 Ocak 1932'de İstanbul'da Fatih Camii'nde ezan, hafız Rifat Bey tarafından önce Arapça sonra da Türkçe olarak okunmuştur⁴³. Ezanın Türkçesi şöyledir:

Tanrı uludur

Şüphesiz bilirim; bildiririm

Tanrıda başka yoktur tapacak

Şüphesiz bilirim; bildiririm

Tanrının elçisidir Muhammet

Haydin namaza; haydin halasa

Namaz uykudan hayırlıdır (sadece sabah namazı için)

Tanrı uludur, Tanrı'dan başka yoktur tapacak

İzmir'de ise ilk Türkçe ezan, 29 Ocak 1932'de Hisar Camii'nde okunmuştur. Camii, kadınlı, erkekli Türkçe ezanı dinlemek isteyenlerle dolup taşmıştır⁴⁴.

Ancak Türkçe ibadetin en görkemlisi 3 Şubat 1932 tarihine rastlayan Kadir Gecesinde, Ayasofya Camii'nde 70 bin kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. 40 bin kişi içerde, 30 bin kişi de yer bulamadığından dışarıda dinlemiştir.⁴⁵ Tören yurtdışındaki vatandaşlarımızdan da büyük ilgi görmüştür. Sofya, Finlandiya ve Londra'daki Türk vatandaşları radyodan Türkçe Kur'an ve mevlidi dinlemekten memnun kaldıklarını dile getirerek "Allah Gazimize uzun ömürler versin" mesajlarını telgraflarla bildirmişlerdir⁴⁶.

Bu tarihten itibaren ülkenin pek çok yerinde Türkçe ezan okunmaya başlanmıştır. 4 Şubat 1932 tarihli Hizmet Gazetesi'nde yer alan habere göre 3 Şubat'ta Ayasofya'dan yayınlanan Türkçe Kur'an ve Mevlit İzmirli tarafından, radyo bulunan mahalleler etrafında kadınlı erkekli yüzlerce kişi toplanarak dinlenmiş ve Kemeraltı'ndaki radyolu pastanelerde radyoların başından kalkmamışlardır⁴⁷.

Daha sonra Salatü Selam da Türkçeleştirilmiştir. 6 Mart 1933 tarihiyle başkan Rifat Efendi bütün müftülüklere duyurmuştur. Türkçe sala seçime bağlı üç şekilde bildirilmiştir⁴⁸.

42 *Hizmet*, 27 Ocak 1932.

43 *Ocak, a.g.m.*, s.160.

44 *Hizmet*, 31 Ocak 1932.

45 *Hizmet*, 5 Şubat 1932.

46 *Hizmet*, 5 Şubat 1932.

47 *Hizmet*, 4 Şubat 1932.

48 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* (BCA) 030, 10, 26, 150, 21.

Ezanın Türkçe okunması tüm ülkede sorun çıkmadan uygulamaya konulsa da zaman zaman tepkiler olmamış değildir. Bunlardan en çok ses getireni 1 Şubat 1933'te Bursa Ulu Cami de Türkçe Ezana, orada bulunan birkaç kişinin gösterdiği tepkidir. Türkçe Ezana tepki gösteren kişiler orada bulunan müezzinle ufak bir tartışma yaşadıktan sonra, valiliğe giderek isyan etmişlerdir. Ancak buraya polis ve zabitanın gelmesiyle isyancılar dağılmıştır. Yakalananlardan bir kısmı tutuklanmış bir kısmı da serbest bırakılmıştır⁴⁹. Bu olay sırasında halk tezahürat ve mitingler yaparak Bursa Olayını protesto etmişlerdir⁵⁰. Olay sonrasında Bursa'ya gelerek incelemelerde bulunan Mustafa Kemal, Bursa'dan ayrılmadan önce Anadolu Ajansına şu açıklamayı yapmıştır⁵¹:

"Bursa'ya geldim. Hadise hakkında alakadarlardan malumat aldım. Hadise, haddi zatında ehemmiyeti haiz değildir. Herhalde cahil mürteciler, cumhuriyet adliyesinin pençesinden kurtulmayacaklardır. Hadiseye dikkatimizi çevirmemizin bilhassa sebebi dini siyaset ve herhangi bir tahrike vesile etmeğe asla müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlaşılmasıdır. Meselenin mahiyeti esasen din değil, dildir. Kati olarak bilinmelidir ki Türk milletinin milli dili ve milli benliği bütün hayatında hakim ve esas kalacaktır".

1941 yılına gelinceye kadar ezan, kamet, tekbir ve salanın Türkçe okunması yasal bir hükme bağlanmamıştır. Hatta zaman zaman uygulamaya karşı yapılan hareketleri kontrol altında tutabilmek amacıyla denetimler yapılmaya devam etmiştir. Kimi zaman Emniyet Genel Müdürlüğü'nden, Vilayet Müftülüğüne hükümetin inkılabına karşı Arapça tekbir vs. gibi aykırı tutumlarda bulunan cemaate ihtar ve ikazda bulunulup bulunulmadığına dair kendilerine bu hususta bilgilendirilmeleri taleplerinde bulunulmuştur. 1 Şubat 1933 tarihinde Bursa'da ezanın Türkçe yerine Arapça okunmasını isteyenlerin sebep olduğu olay dışında Türkiye genelinde başka bir olayla karşılaşılmaştır. Türkçe ezanla ilgili yasal zorunluluk Atatürk'ün ölümünden sonra ortaya çıkmıştır. 2 Haziran 1941 tarih ve 4055 sayılı kanunla, Türk Ceza Kanunu'nun 526 maddesi değiştirilmiştir. Yapılan değişiklikle Arapça ezan ve kamet okuyanların üç aya kadar hafif hapis veya 10 TL' den 200 TL'ye kadar hafif para cezası verilmesi kararlaştırılmıştır⁵².

6. Türk Dilini Özleştirme Çalışmaları

1928 yılında büyük önder Atatürk'ün yapmış olduğu dil devrimiyle Arap alfabesi yerine Latin harflerinin kabulü gerçekleşmişti. Bu tarihten itibaren Arap harflerinin kullanılması yasaklanmış, okullarda ve Millet Mekteplerinde halkımıza yeni Türk alfabesiyle okuma yazma öğretilmeye başlanmıştı. Atatürk'ün önderliğinde ve rehberliğinde gerçekleşen bu büyük inkılap hareketi, aynı zamanda laiklik olgusunun bir başka boyutunu ifade etmekteydi. Bilhassa dinle alakalı her türlü olguyu devlet düzeninden çıkarmayı hedefleyen Atatürk, Arap harflerinin kullanımının devamıyla birlikte toplumun din ve alfabe arasında kurabileceği bağı ve doğabilecek yanlış anlama ve kötü niyetleri engellemeyi amaçlamıştı.

49 Hizmet, 6 Şubat 1933.

50 Hizmet, 6 Şubat 1933.

51 Halkın Sesi, 7 Şubat 1933.

52 BCA, 051, 12, 102, 13; Sarıkoyuncu, a.g.e., s.109.

1930'lu yıllara gelindiğinde ise Türk dili ile ilgili gelişmelerin tekrar gündeme geldiğini görmekteyiz. Her ne kadar halk yeni alfabeyle okuma yazmayı öğrenmiş ve Arap alfabesinin kullanımı yasaklanmış olsa da, hala eski alışkanlıklarını devam ettirenler de vardı. Örneğin, devlet dairelerinin bazılarında, işlemlerin Arap alfabesi kullanılarak gerçekleştirildiği görülmüştür. Bunun üzerine Dâhiliye Vekâleti Arap alfabesinin yasaklandığına dair tüm illere genelge göndermiştir. Bu genelgeye göre, Arap harfleri hiçbir surette kullanılmayacaktır. Hatta memurların özel haberleşmelerinde dahi Arap harfleri kesinlikle yasaklanmıştır. Aksi takdirde gerekli işlemlerin yapılacağına dair çıkan gazete haberlerine rastlamaktayız⁵³.

Türk diliyle ilgili önemli bir gelişme de dilimizin yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmayı amaçlayan, dilde özleştirme çalışmaları adı altında gerçekleşecek olan ve o dönemin gazetelerinde “*Dil İnkılabı*” olarak da adlandırılan faaliyetlerdir. Bununla ilgili olarak Türk Dil Cemiyeti'nin aldığı kararla Divan-ı Lügat'ın her Türkün kolayca anlayabileceği şekilde, Türk alfabesinin sırasına konularak dilimize çevrilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun içinde 1933 yılında Türk Dil Cemiyeti bir anket başlatmıştır. Buna göre Cemiyet, Kamus-i Türki'den seçmiş olduğu sözlere radyolara, ajansa, gazetelere gönderecek; bu sözlere birine veya birkaçına karşılık bulan vatandaşlar, bu karşılıkları gazetelere veya cemiyetlere bildireceklerdir. Seçilen sözlere gazetelerin ilk sayfalarında koyu harflerle, göze çarpar bir şekilde yayınlanmıştır. Bu şekilde dilimizde yer alan Arapça ve Farsça sözcüklerin Türkçe karşılıkları bulunmuş olacaktır⁵⁴. Cemiyetin açtığı anket çok büyük ilgi görmüş, elde edilen cevaplar değerlendirmeden geçerek uygun olanlar sıralanmış ve Osmanlıcadan-Türkçeye karşılık sözlük oluşturulmuştur. Böylelikle Türk diline ait özgün binlerce kelime tekrar gün yüzüne çıkmış ve bu kelimelerin kullanımı teşvik edilmiştir. Yıllardır Arapça ve Farsça kelimelerin arasında kaybolan, ağır ve ağdalı bir dile mahkûm olan Türk milleti, dildeki bu arılaşma faaliyetleriyle artık Türk diline daha çok sahip çıkmaya başlamıştır⁵⁵.

Dil ile ilgili bu gelişmeler İzmir'de bulunan Musevi vatandaşlar tarafından da desteklenmiştir. Onlarda Türkçe konuşmaya dair tüm havralarda nutuklar söylemişler ve bundan sonra evlerinde Türkçe konuşacaklarına dair ant içmişlerdir. Türk Kültür Birliği İdare Heyeti, Musevilerin her yerde Türkçe konuşmaları için geniş tertibat almış ve bu işe büyük önem vermişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak Salhane Havrasında, düzgün ve açık bir Türkçe ile söylev veren Türk Kültür Birliği üyelerinden dış doktoru B. Mizrahi şunları söylemiştir:

“... Teşkilatı Esasiye Kanunu, Medeni Kanun bize Türk vatandaşı ünvanını veriyor. Bugün bu ünvanın bahsettiği tüm haklara sahibiz. Bu bizim için gayet büyük bir nimettir. Bize verilen bu kıymetli ve mübeccel ünvana layık olduğumuzu her surette göstermeye çalışalım.

Unutmayalım ki canımızı, malımızı, bütün varlığımızı toprağında doğduğumuz, sinesinde büyüdüğümüz, ekmeğini yediğimiz, suyunu içtiğimiz ve havasını teneffüs ettiğimiz bu mübarek vatana borçluyuz. O halde hissemize düşen ilk ve en büyük vazife her yerde her fırsatta Türk diline kavuşmaktır. Bunu taahhüt edelim ve mümkün olduğu kadar

53 Hizmet, 2 Şubat 1932.

54 Hizmet, 12 Mart 1933.

55 Hizmet, 17 Mart 1933.

bu işi başarmaya gayret edelim" ⁵⁶.

Mizrahi Bey bu konuşmasıyla Türklerin, Musevilere vatanlarını açmalarından dolayı Türk milletine olan vefa borcunu dile getirmiştir. Osmanlıda azınlık olarak nitelendirilen bir toplumken, Türkiye Cumhuriyetiyle beraber anayasa ve medeni kanunun verdiği haklar vasıtasıyla Türk vatandaşı olduklarını, buna karşılık olarak Musevilerin de Türk dilini daha iyi ve kendi içlerinde yaygın olarak kullanması gerektiğini söyleyerek, Türk milletine anlamlı bir jest yapmıştır.

Görüldüğü üzere 1930'ların havası içinde Türkçeyi koruma ve özleştirme çalışmaları, devletin ulusallaştırma ve laikleştirme politikaları arasında önemli bir yer teşkil etmiştir.

7. Türk Kadınının Seçme ve Seçilme Hakkını Elde Etme Süreci ve Yaşanan Gelişmeler

Öncelikle 3 Mart 1924 yılında kabul edilen Tevhidi Tedrisat Kanunu ile Türk eğitimi tek, demokrat, laik ve milliyetçi bir sisteme sahip olmuştur⁵⁷. 4 Ekim 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile Türk kadını çok eşli evlilik başta olmak üzere toplumsal yaşam içinde sahip olması gereken miras, boşanma, istediği mesleği seçme gibi haklarını elde etmiş oldu. Laiklik ilkesinin kabulüyle de Türk kadını toplum içerisinde artık kendini daha rahat ifade etme olanağına kavuşmuştur.

Siyaset anlamında Türk kadınına tanınan ilk yasa ise 1930 yılında belediye seçimlerine katılma, seçme ve seçilme hakkıdır. Türk kadınının yıllardır elde etmek istediği bu hak, aynı zamanda birey olarak toplumda var olduğunun önemli bir kanıtı olmuştur. 1933 yılında ise kadınlar köy muhtarlığına ve İhtiyar Heyetine seçme seçilme hakkını elde etmiştir⁵⁸.

5 Aralık 1934 yılında kadınların siyasi hayata tam olarak katılmalarını sağlayan önemli bir değişiklik olmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkası toplanarak kadınların milletvekili seçilmesi için Teşkilatı Esasiye ve Milletvekili Seçim Kanununda (Mebus İntihabı) gerekli olan değişikliklerin yapılması amacıyla ortak karar almıştır⁵⁹.

Böylelikle Osmanlı Devleti döneminden beri, haklarını elde etmek için mücadele eden Türk kadını, Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün yaptığı "*Kadın Devrimi*" sayesinde siyasi haklarına kavuşmuştur. Aksi takdirde toplumun yarısını oluşturan bireylerin olmadığı bir siyasi yaşamda demokrasinin varlığından söz etmek imkânsız olurdu.

Türk kadınının elde ettiği milletvekili seçme ve seçilme hakkı, ülke içerisinde büyük bir sevinç yaratmıştır. Bu olay İzmir basınında da büyük yankı uyandırmıştır. Örneğin CHF İzmir İl üyelerinden Benal Nevzad'ın Anadolu Gazetesinde, kadınlara

56 *Anadolu*, 30 Mart 1937.

57 Emel Doğramacı, *Atatürk ve Kadın Hakları*, Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.236.

58 Belkis Konan, "Türk Kadınının Siyasal Hakları Kazanma Süreci", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.60, S.1, 2011, s.167.

59 *Anadolu*, 6 Kanunuevvel, 1934.

verilen haklardan dolayı mutluluklarını dile getirdiği köşe yazısı yayınlanmıştır. Bu yazıda Benal Hanım:

“...Büyük Atatürk’ümüz bize ilk önce analık ve kadınlık yerimizi verdi. Kadını bir tek sözle, erkeğin bir isteği ile yuvasından kovulmaktan, eli kolu bağlı bir tutsak olmaktan kurtardı. Şimdide Türk kadınına siyasal denliğini verdi.

Şimdiye kadar sisli kafaların, kötü düşüncülerinden ötürü Türklüğün kötürüm kalan yarısına içimiz sızlaya sızlaya acıyoruz. Bizden önce geçen kadınların geçirdikleri günleri andıkça ağlayacağımız geliyor. Bugünün kutlu Türk kadınlığı bütün acun kadınlığına örnek oldu”⁶⁰.

Yabancı basında, Türk kadınlarına verilen milletvekili seçme ve seçilme hakkını köşelerine taşımışlardır. Örneğin 9 Şubat tarihli Times Gazetesi;

“...Siyasal asadlık yarışına Türk kadınları Avrupalı kardeşlerini çok geride bırakmışlardır. Geçen İlkkanun ’da Büyük Millet Meclisi kanununda lazım gelen değişikliği yaparak bütün Türk kadın ve erkeklerin 23 yaşından itibaren seçmek ve 31 yaşından itibaren de seçilmek hakkını ittifakla kabul etti”⁶¹.

Times Gazetesi bu yorumuyla Türk kadınının siyasi yaşamda birçok Avrupalı kadından önce seçme ve seçilme hakkını elde ettiğini yazmıştır. Türk kadınına verilen bu haklar o dönem içinde değerlendirildiğinde dikkat çeken bir gelişmedir. Çünkü o yıllarda bazı Avrupa ülkelerinde bırakın kadın haklarını, demokratik yolların tıkandığı, diktatörlerin egemen olduğu bir Avrupa’yla karşılaşmaktayız. Bunun içindir ki Atatürk’ün yapmış olduğu devrimler ve uygulamalar o dönemde dünya kamuoyunda büyük bir ilgiyle izlenmekteydi.

Kadınlarımız, milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde etmelerinden dolayı duydukları mutluluklarını yapılan etkinliklerle eyleme dönüştürmüşlerdir. Bundan dolayı kadınlarımız sevinç ve teşekkürlerini başta Atatürk olmak üzere, İsmet İnönü ve CHF Genel Başkanlığı’na yurdun çeşitli yerlerinden çektikleri telgraflarla iletilmişlerdir⁶².

İzmir Kadınlarından Atatürk’e

“Büyük kurtarıcının Türk kadınlığı için verdiği son kesimden duyduğumuz sonsuz sevinci büyük Atatürk’e ulaştırır ve ordularla hağatır yetiştiren Türk analarının coşkun kıvanç ve bağlılıklarını sunarız”⁶³.

Maide Kazım, Kent Kurumu Üyelerinden Sabire Yunus, Kız Muallim Mektep Müdürü Sabiha, CHF Vilayet Kurumu Üyelerinden Benal Nevzad, Kent Kurumu Üyelerinden Dr. Sada

60 *Anadolu*, 10 Kanunuevvel 1934.

61 *Anadolu*, 21 Şubat 1935.

62 *Anadolu*, 9 Kanunuevvel 1934.

63 *Anadolu*, 7 Kanunuevvel 1934.

Atatürk’ün Kadınlarımıza Çektiği Telgraf

Ankara, Riyaseti Cumhur Umumi Kâtipliğinden⁶⁴

“Erdemli kadınlarımızın sayılabilecek seçimlerine girmelerinden dolayı ülkenin bütün kurumlarından yer yer toplantılardan telyazıları aldım. Gösterilen duygulardan gönencim çok büyüktür. Türk kadınlığının girdiği yeni siyasal alanda da değerli işler başarmasını dilerim”.

Yine Anadolu Gazetesi’nin bir başka haberine göre, Cuma günü işlerinde Benal Nevzad, belediye üyesi Dr. Sada, Sabire Yunus, Kız Muallim Mektebi Müdürü Sabiha hanımın ve öğrencilerin yer aldığı kafile Cumhuriyet Meydanı’na doğru yürümüşlerdir. Cumhuriyet Meydanına varılınca büyük bir çelenk konmuş, ardından Benal Nevzad tarafından verilen nutuk büyük bir coşkuyla alkışlanmıştır. Sonrasında öğrenciler ve halk hep birlikte Cumhuriyet Marşını söylemişlerdir. Benal Nevzad’ın büyük bir ilgiyle dinlenen söylevi şöyledir⁶⁵:

“...Türk kadınlık tarihinin gözyaşı ve zincir dolu karanlık yapraklarını temelli kapayıp, önümüze bembeyaz güneşli ak günler açan büyük Atamız bize bu günde siyasi denkliğimizi vermekle, Türk kadınına başlı başına bir benlik, insanlık kurumunun özlü bir üyesi olduğunu acuna söyledi.

Bugün birçok batı ülkelerindeki kadınlar, en ufak haklarını almak için daha didişirken, Türk kadınlığı insanlık kurumundaki yerini almış bulunuyor. Çünkü fazilet demek olan cumhuriyet ve onun büyük Atatürk’ü ölmez tarihler yaratan büyük Türk ırkının atasının damarlarındaki öz kanı kendindeki büyük varlığı görmüş ve anlamıştır” ...

Tüm bunlar yaşanırken, İzmir kadınları kendilerine verilen siyasal hakları İzmir Halkevinde verilen konferanslarla kutlamaya devam etmişlerdir. Halkevindeki konferansa Vali Kazım Dirik’in eşi Maide Dirik ve tanınmış birçok kadın da gelmiştir. Halkevinde Zübeyde Hanım, Kız Lisesi eski müdürü Şehime Hanım ve şehir meclisi üyelerinden Sabire Yunus Hanım konuşma yapmışlardır.

Halkevi’ndeki konuşmalar bittikten sonra kadınlarımız, büyük Atatürk’ün heykeli önünde memleket için iyi biçimde çalışacaklarına dair ant içmişlerdir. Daha sonra Atatürk’ün annesinin Karşıyaka’daki mezarını da ziyaret ederek çelenk koymuşlardır⁶⁶.

İzmir’de kadınların katıldığı ilk milletvekili seçimleri 8 Şubat 1935 Cuma günü gerçekleştirilmiştir. Bunun için yoğun bir faaliyet olmuştur. Bütün kasabalar donatılmış, mızıkta davul, zurnalar çalınmış, halk seçim yapılacak mahaller civarında toplanarak tezahürata başlamış ve şenlikler yapmıştır.

İzmir’de de şehrin büyük bir kısmı, hükümet ve parti merkezi ve teşekkülleri, Halkevi baştan aşağı bayraklarla donatılmıştır. Öğleden sonra saat 14.30’da Halkevi salonu dolmuş, salonda siyah tahtalardan birinin üzerinde CHF adaylarının ismi yazılmıştır. Diğer bir tahtaya müstakil adayların adı yazılmıştır. Bando takımı da balkon kısmında yer almıştır.

64 Anadolu, 11 Kanunuevvel 1934.

65 Anadolu, 9 Kanunuevvel 1934.

66 Anadolu, 16 Kanunuevvel 1934.

Salonu baştan aşağı dolduran ikinci seçmenler arasında, siyasal yaşayışta bugün erkekler kadar hak sahibi olan kadınlarımız da bulunmaktaydı.

Oy sandığı kırmızı ve beyaz kurdelelerle sarılmıştı. Belediye başyazmanı Ali Bey, ikinci seçmenlerin adını okumaya başlamış ve ismi geçenler oyunu kullanmaya başlamıştır. Sandığa ilk oy atan Vali General Kazım Dirik olmuştur⁶⁷.

İzmir’ de seçim günü izlenimleri gazetelerde bu şekilde yer almıştır. Seçilen yeni İzmir milletvekillerinin isimleri ise şöyledir:

Tevfik Rüştü Aras, Şükrü Saraçoğlu, Celal Bayar, Mahmut Esat Bozkurt, Hamdi Aksoy, Rahmi Köken, Benal Nevzad, Kamil Dursun, General Kazım İnanç, Hüsnü Çakır, Saadettin Epikmen, Hasan Ali Yücel, müstakil olarak Halil Menteşe.

Türk kadının ilk kez katıldığı genel seçimlerde İzmir’in ilk kadın milletvekili olarak Benal Nevzad Hanım seçilmiştir. Ülke genelinde ise meclise 18 kadın milletvekili seçilmiştir. Bu Türk kadını için gurur verici ve çok büyük bir mutluluk kaynağı olmuştur. Böylece kadınlar da artık her alanda olduğu gibi siyasette de var olduklarını, birey ve kadın olarak mecliste de temsil edildiklerini göstermiş oldular.

7. Kısve Kanunu’nun Kabul Edilmesi*⁶⁸

1925 yılında çıkarılan Şapka Kanunu ile kılık kıyafet konusunda düzenlemeler yapılmış, ardından aynı yıl çıkarılan bir diğer düzenlemeyle dinsel kılık kıyafeti, din adamları dışındakilerin giyemeyeceği kararı alınmıştır. Yani halk içinden kimse sarık, fes, külah gibi dinsel içerik taşıyan örtüler giymeyecektir.

1934 yılında çıkarılan Kısve Kanunuyla ise dinsel kıyafetleri ibadet yerleri haricinde yalnız ülkede bulunan dinlerin başkanları tarafından giyilebileceğine dair kararlar alınmıştır⁶⁹ :

1- Herhangi din ve mezhebe mensup olurlarsa olsunlar ruhanilerin mabet ve ayinler haricinde ruhani kısve taşımaları yasaktır. Hükümet her din ve mezhepten münasip göreceği yalnız bir ruhaniye mabet ve ayin haricinde dahi ruhani kıyafetini taşıyabilmek için muvakkat müsaadeler verebilir.

2- Türkiye’de kanunla tevkifan teşekkül etmiş ve edecek olan izcilik ve sporculuk gibi topluluklar ve cemiyet ve kulüp gibi heyetler ve mekteplere mahsus kıyafet, alamet ve levazım taşımak istedikleri zaman yalnız nizamname veya talimatname ile muayyen tiplere uygun kıyafet, alamet ve levazım taşıyabilirler.

3- Türkiye’de bulunan Türklerin ve yabancıların yabancı memleketlerin siyaset, askerlik ve milis teşekkülleri ile münasebetli kıyafet ve alametlerini ve levazımını taşımaları yasaktır.

4- Ecnebi teşekkül mensuplarının kendi kıyafet alamet ve levazımlarıyla Türkiye’yi ziyaret etmeleri icra vekilleri heyeti kararıyla tayin olunacak mercilerin müsaadesine bağlıdır.

67 Anadolu, 10 Şubat 1935.

68 *kısve: kılık, kıyafet

69 Mazhar Erüreten, *Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları*, Yenigün Haber Ajansı Yay, 1999, s.s.98-99; BCA, 030, 10, 109, 729, 15.

5- Birinci maddenin hükümleri bu kanunun neşri tarihinden altı ay sonra ve diğer maddelerin hükümleri bu kanunu neşri tarihinden itibaren mer’idir.

Kisve Kanunu’nun onaylanması, Papazlar Okulunda da sevinçle karşılanmış ve papazlar “Yaşasın Atatürk” diye bağırmuşlardır. Patrikhane, papazlara sürekli giyecekleri dini elbiseler yaptırma kararı almıştır⁷⁰. Ayrıca Evkaf Müdürlüğü de, başta Müftü efendi olmak üzere, imam efendilerin görevleri dışında sarık takmamaları ve cübbe giymemeleri için tebligat çıkarmıştır. Dahiliye Vekili de Kisve Kanunu hükümlerinin uygulanmasına dikkat edilmesi hususunda, yüksek Başvekalete, Reisi Cumhur Katibi Umumlüğü’ne, Maarif (Eğitim Bakanlığı) ve Adliye Vekaletleri (Adalet Bakanlığı) ile Diyanet Reisliğine resmi bir tebligatta bulunmuştur⁷¹.

Ruhanilerin mabetler dışında dini kıyafet taşımalarının yasaklanması kanununun yürürlüğe girmesi ve hükümetin her dinden yalnızca bir din adamına mabetler dışında kisve giymesine izin verilmesinin uygulanması, yasanın kabulünden altı ay sonra olmuştur. Bu uygulama sürecine geçiş basın, yasanın kabulünde altı ay sonra “Diyanet İşleri Reisi, Rum, Ermeni Patriklerine ve Rum Katolik Reisine dini elbise giymelerine müsaade edilmiştir” şeklinde kamuoyuna duyurmuştur⁷².

Bu kanunun uygulama tarihiyle ilgili olarak İzmir’de bir sorun baş göstermiştir. Dahiliye Vekili tarafından bütün il ve umumi müfettişliklere gönderilen resmi yazıda şu ifadeler yer almaktaydı⁷³ :

“İzmir’de bir polis memurunun bir papazı elbisesi yüzünden karakola sevk ettiğini öğrendim. Bu polis memuru önce kanunu bilmiyormuş. Çünkü kanunun kıyafet maddesi altı ay sonra tatbik olacaktı. İkinci olarak, vekâletin kati emrinden habersiz ve gafil bulunmuştur. Üçüncü olarak en uzak ihtimal olmakla beraber idari amirlerinin gözünden kaçmaması için yazıyorum. Belki de kanun tatbikine itiraz edenlerin tahrikâtına kapılmıştır. En çok çekinilmesi ve dikkat edilmesi lazım gelen de bu üçüncü noktadır. Yabancı emellere parayla hizmet eden casuslarla bilerek, bilmeyerek irtica emelleri güden cahiller, sureti haktan görünerek memurlarımızı ve halkımızı işgal ve tahrik ederek böyle nahoş neticeler verecek hallere sevk edebilirler ve memlekette bu yüzden hadiseler çıkabilir. Bundan ancak memleket ve millet zarar görür”.

Kisve Kanununun kabul edilmesinden sonra uygulaması konusundaki bilgi eksikliği ve bunun nelere mal olabileceğine dair İzmir’de bir sorun yaşandığı görülmektedir. Bu konunun hem yanlış anlamalara meydan verilebilecek bir konu olması hem de dinsel bir anlam içermesinden dolayı halkımızın ve memurlarımızın bir takım cahillerin, dış mihraklı güçlerin tahriklerine ve oyunlarına gelmemesi için Dahiliye Vekili tarafından gönderilen bu resmi yazıyla, konuyla ilgisi olan kamu kuruluşları o dönemde uyarılmışlardır.

1925 yılında kabul edilen Şapka Kanunu ile kılık kıyafet konusunda girişilen düzenleme toplumda herhangi bir tepkiyle karşılaşmadan kabul edilmişti. Şimdi de buna müteakip olarak çıkarılan bu kanunla özellikle din adamlarının, kılık kıyafet

70 Anadolu, 5 Kanunuevvel 1934.

71 BCA, 490, 01, 611, 122, 1; Anadolu, 3 Temmuz 1935.

72 BCA, 030, 18, 1, 2, 55, 50, 3; Anadolu, 23 Temmuz 1935.

73 BCA, 030, 10, 53, 346, 9, 2.

yoluyla toplum üzerinde nüfuz ve baskı kurması engellemek istenmiştir. Dinsel kıyafetleri yalnızca ibadet yerlerinde, görev sırasında giymeleri gerekirken zaman zaman bunları mabetler dışında da giymişler ve bu giysileriyle siyasi ve dinsel anlama gelen mesajlar vermek istemişlerdir. Bu durum laikliğin kabul edildiği bir devletle bağdaşmayan bir durumdur. Çünkü laikliği benimseyen bir devlet, vatandaşının din ve vicdan hürriyetini sağlamak zorundadır. Bu nedenle hem zihinlerde yanlış anlamaların önüne geçebilmek hem de dini kılık ve kıyafetle toplum içinde yer almanın çağdaş bir görüntü teşkil etmeyeceği göz önünde bulundurularak böyle bir kanunun çıkarılması zorunlu olmuştur.

Kisve Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye ve Yunanistan arasında kısa süreli bir gerginlik yaşanmıştır. Bunun nedeni Yunanistan bu konuyla ilgili duyduğu rahatsızlığı dile getirmeye başlaması ve resmi kanallar vasıtasıyla konuyla ilgili teşebbüslerde bulunmuş olmasından kaynaklanmıştır. Le Temps Gazetesinde yayınlanan bir yazıda, Yunan Başvekili M. Çaldaris, kendisine Türkiye'deki Kisve Kanunu ile ilgili sorulan bir soruya şu cevabı vermiştir: *"Eğer gerek olursa bu iş için Ankara'da enerjik teşebbüslerde bulunacağız. Çünkü bu yasanın tatbik mevkiine konması bütün Ortodoksluğun duygularına karşı ağır bir tecavüz eder"*. Yani Yunanistan ilgisi olmadığı halde bu işi Ortodoks camiasına yapılmış bir saygısızlık olarak değerlendirmiştir.

Yine Atina'dan bildirilen bir başka haberde ise, Yunanistan Dış İşleri Bakanı Mösyo Maksimos, Türkiye elçisi R. Eşref Bey'den resmi bir açıklama istemiştir. Böyle bir tedbirin Ortodoks camiasına karşı alınmasının iki memleket arasındaki ilişkilerde kötü bir etkide bulunabileceğini bildirmiştir.⁷⁴

Novosti, Zagreb, 29 Sontegrin 1934 tarihli *"Türkiye'de dini kılıklar yasak ediliyor"* başlıklı bir başka yazıda ise şu şekilde bahsedilmiştir:

*"Bundan önce çıkarılan bir kanunla Türkiye'de bütün dinal ünvanlar kaldırılmış idi. Kemal Paşa şimdi de Türkiye'de her dinden kılıkların taşınmasını yasak eden bir yasa yapmaktadır. Bütün Türk basını bu işle uzun uzadıya uğraşmaktadır. Bu son yasa Türkiye sokaklarından eski Müslüman kılıklarının renkli gösterişlerini kaldıracaktır"*⁷⁵.

Görüldüğü üzere konu yabancı basında da yer almıştır. Türkiye'de ibadethaneler dışında din adamlarının dini elbiselerle dolaşmasının yasaklanması, Yunan hükümeti tarafından Ortodoks camiasına yönelik bir manevi buhran olarak algılanmasına neden olmuştur. Burada Yunanistan, Türkiye'nin laiklikle ilgili almış olduğu bir kararı ve bununla ilgili çıkarmış olduğu bir kanunu yanlış değerlendirmesi sonucu ufak çaplı bir gerginlik yaratmıştır. Halbuki Türkiye'nin amacı ülkede dinsel kıyafetlerin yalnızca din adamları tarafından ibadethanelerde giyilmesini sağlamaktı. Dini simgeleri içeren kıyafetlerin toplum tarafından giyilmesini önlemeye de çalışan bu yasa ile Türkiye Cumhuriyeti aslında toplumun Osmanlıdaki eski, işlevini yitirmiş, geleneklerden doğan alışkanlıklarını değiştirmeyi de hedeflemiştir. Böylelikle devlet aynı zamanda toplumun zihnine laiklik algısını da yerleştirmeye çalışıyordu.

74 BCA, 030, 10, 109, 725, 15.

75 BCA, 030, 10, 109, 725, 15.

Sonrasında Yunanistan Başbakanı Venizelos, konuyla ilgili olarak basına açıklamada bulunmuştur. Venizelos’un yaptığı açıklamayla Yunanistan’ın, Türkiye Cumhuriyeti’nde dini kisvelerin yalnızca 8 dini cemaat başkanı tarafından geçici surette giyilebileceği kararının alınmasına karşı göstermiş olduğu tepkinin gereğinden fazla olduğunu ve iki ülke arasında gerginliğe sebep olan bu olayın daha fazla büyümesine gerek olmadığını dile getirmiştir⁷⁶.

Türkiye bu kanunu herhangi bir millete karşı yapılmış bir engelleme olsun diye çıkarmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, dini Kisve Kanunu kendi iç meselesi olarak gördüğünden, dışarıdan bir müdahale yapılmasını gereksiz bulmuştur. Çünkü Kisve Kanunu, halkçılık ve laiklik kaynaklı bir konu olarak Türk halkını çağdaş ve laik bir toplum düzeyine getirmeyi amaçlayan uygulamalardan biri olarak değerlendirilmelidir.

8. Bektâşi Ayinleri

1925 yılında çıkarılan kanunla tekke, türbe ve zaviyeler kapatılmış, tarikat vb. dinsel örgütlerle bunlara ait dinsel ayinler yasaklanmıştır. Ancak bunların fırsat buldukları ilk anda faaliyetlerini sürdürdüklerini görmekteyiz. Bu dönemde kapatılan tarikatlardan biride Bektâşi tarikatıdır. 1930’lu yıllardaki İzmir basını tarandığında 1932 ve 1937 yılları arasında gazetelerde *Bektâşi Ayinleri* başlığı altında çıkan haberlere rastlamaktayız. Özellikle İzmir ve çevre illerde yoğun olarak rastlanan ayinlerde, suçlu bulunanların yargılamalar sonunda hapis ve para cezalarına çarptırıldıklarına dair haberlere rastlanmaktadır. Sonuç itibariyle Atatürk döneminde tarikatların faaliyetlerine asla izin verilmemiştir. Ancak çok partili döneme geçtikten sonra bu konularda verilen tavizler nedeniyle tarikatlar tekrar faaliyetlerine devam etmişlerdir⁷⁷.

Sonuç

Görüldüğü üzere cumhuriyetle beraber bireye yönelik olmuş, insana verilen değer artmış, her şey aklın ve bilimin mantığında ilerlemeye başlamıştır. Büyük bir değişim ve dönüşüm yaşayan Türk milleti Atatürk sayesinde adeta Türk Rönesans’ını yaşamıştır. Yüzyıllarca geri plana itilmiş, “kul” kavramıyla nitelendirilmiş olan “birey” artık cumhuriyetle beraber yeniden tanımlanmış, değer bulmuştur.

Atatürk, toplumun çağdaşlaştırılmasında ve ulus-devletin oluşumunda laikliği temel almıştır. Bunun için laiklik temelli devrimlerini ve uygulamalarını cumhuriyetin ilanından, 1930’lu yıllar boyunca sırasıyla gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada 1930’lu yılların İzmir’i ve bu şehrin halkının, aydınlarının gerçekleştirilen laiklik uygulamalarına göstermiş olduğu ilgi ve desteği de göz önüne sermektedir. Osmanlı döneminde gerek ülkenin en önemli liman kenti olması gerekse burada gayrimüslim vatandaşların yaşaması sebebiyle ülkenin batıya açılan

76 BCA, 030, 10, 109, 729, 18.

77 *Hizmet*, 12 Haziran 1932, Bektâşi Ayini; *Hizmet*, 14 Haziran 1932, Bektâşi Ayini; *Anadolu*, 16 Ağustos 1934, Bektâşi Ayini; *Anadolu*, 12 Kasım 1935, Bektâşi Grubu Yakalandı; *Anadolu*, 4 Nisan 1937, Dini Ayin Merasimleri.

kapısı olan İzmir, cumhuriyet döneminde de geçmişten gelen kültürel altyapısını ve çağdaşlığını devam ettirmiştir. Böyle zengin bir birikime sahip olan İzmir, özellikle cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk devrimlerini uygulama, destekleme ve içselleştirmede daima öncü şehirlerin başında gelmiştir. Yapılan bu çalışma İzmir'in özgürlükler ve demokrasi kelimeleriyle anılmasının nedenlerini de göstermektedir ki 1930'ların İzmir basınına taradığımızda açık bir şekilde görmekteyiz. İzmir'in, Türkçe ibadet uygulamalarındaki uyum ve destekleri, kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkıyla parti üyeliklerine İzmir kadınlarının büyük bir coşku ve sevinçle katılması, ülkenin ilk kadın milletvekillerinden birini çıkarması bunların en güzel örneklerini teşkil eder.

Atatürk, genel anlamda laikliği toplumun çağdaşlaştırılması için en önemli unsur olarak görmekteydi. Özellikle 1930'lar'ın devrim ve uygulamalarında laiklik olgusunu içeren sosyal yaşam düzenlemelerine ağırlık verilerek, devrimin ideolojisini benimsetilmeye çalışılmıştır. Bunun dışında devlet, rejime karşı gerici hareketlerle de mücadele ederek, laiklik konusunda asla ödün verilmeyeceğinin mesajını da açık şekilde göstermiştir.

Bu bağlamda laikliğin, 1930'lu yıllara damgasını vuran bir olgu olduğunu hem Atatürk'ün yaptığı devrimlerin temelini oluşturmasından hem de İzmir gazetelerinin bu konuyu haberleri ve köşe yazılarında sık sık yer vermelerinden anlamaktayız. Atatürk, eski rejimdeki ümmet toplum özelliğini, modern ulus-devlet modeline dönüştürmeyi amaçlarken yaptığı yasal düzenleme ve uygulamalarda mutlaka laikliği esas almıştır. Atatürk, toplumun yaşam tarzını *öz kültürümüzü* baz alarak çağdaşlaştırmaya ve modernleştirmeye çalışmıştır. Yoksa eski düzenin işlevini yitirmiş kurumları ve düzenlemeleriyle çağdaş yakalamanın imkânı olamazdı. Çünkü laiklik çağdaşlaşmanın temel koşuluydu; laiklik, kapılarını batı uygarlığına açmış bir toplumun çıkış noktasıydı; laiklik, kimliğini kaybetmiş bir millete yeniden hüviyet kazandırma yoluydu.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm dünyada, doğu toplumları arasında örnek gösterilen bir ülke olmasının en önemli sebebi kuşkusuz laik bir ülke sıfatı taşımasıdır. Yakın zamanda Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki halklar, başlarındaki diktatörlere karşı kaybettikleri özgürlükleri ve kazanmak istedikleri demokrasi anlayışı için "*Arap Baharı*" olarak adlandırılan hareketlerle ayaklanırken; Türkiye Cumhuriyeti yıllardır Atatürk sayesinde laik ve demokratik koşullar altında, ileri demokrasiye doğru sağlam adımlarla yürüyen bir devlet olarak yaşamaktadır. Türkiye, bu ülkelere anayasamızın da değişmez ilkelerinden olan laikliği bir çıkış yolu olarak önermiştir ki bu çağdaş demokrasi anlayışının yayılması açısından umut verici bir gelişmedir. Ülkemiz açısından da Atatürk gibi ileri görüşlü bir liderin, yıllar öncesinden Türk halkını çağdaş bir yönetim biçimine yönlendirmiş olmasından dolayı da gurur verici bir tablodur.

KAYNAKLAR

I. Resmi Yayınlar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

II. Gazeteler

Anadolu

Hizmet

Halkın Sesi

III. Araştırma Eserler ve Makaleler

AKŞİN, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, İş Bankası Yay. 2009.

AKŞİN, Sina, *Yakınçağ Türkiye Tarihi I*, Milliyet Kitaplığı, İstanbul.

ARI, Kemal, *Atatürk ve Aydınlanmanın Düşünsel Temelleri ve Gelişimi*, İzmir, 2009.

ARI, Kemal, *Devrim Tarihi II*, Burak Kitabevi, İzmir, 2010.

AYBARS, Ergun, *Atatürklük ve Modernleşme*, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Menderes’in Dramı*, İstanbul,1969.

AYSAL, Necdet, “Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Ayaklanmalar”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.44, Güz, 2009.

BAŞGİL, A. Fuat; *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1991.

ÇAĞTAY, Neşet, *Türkiye’de Gerici Eylemler*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972.

ÇAVDAR, Tevfik; *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi.

ÇAVDAR, Tevfik, “Serbest Fırka”, *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, C.VII.

DAVER, Bülent, *T.C.de Laiklik ve Cumhuriyet*, Kültür Bakanlığı- Cumhuriyet Dizisi.

DENK, Cemil, *Laiklik ve Cumhuriyet*, Kültür Bakanlığı- Cumhuriyet Dizisi, Ankara,1999.

DOĞRAMACI, Emel, “Atatürk ve Kadın Hakları” *Atatürkcü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

ERTEM, Barış, “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *ODU Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.II, Aralık, 2010.

- ERÜRETEN, Mazhar, *Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları*, Yenigün Haber Ajansı Yayınları, 1999.
- GÜNEŞ, Günver, "Serbest Cumhuriyet Fırka'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerine Oluşan Tartışmalar", *A.Ü Atatürk Yolu Dergisi*, C.25.
- KİLİ, Suna; *Türk Devrim Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları.
- KİNROSS, Lord, *Atatürk*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2003.
- KONAN, Belkıs; "Türk Kadınının Siyasal Hakları Kazanma Süreci", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 60, S.1, 2011.
- LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara, 1998.
- MUMCU, Ahmet, *Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1996.
- MÜTERCİMLER, Erol, *Fikrimizin Rehberi*, Alfa yayınları, İstanbul, 2008.
- OCAK, Başak; "Türkçe İbadet Uygulamaları", *DEÜ. İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.7, S. 6-7, 2009.
- OZANKAYA, Özer, *Atatürk ve Laiklik*, Tekin Yayınları, İstanbul.
- SARIKOYUNCU, Ali, *Atatürk, Din ve Din Adamları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.
- SİNANOĞLU, Suat, *Laiklik Kelimesinin Etymonu ve Anlamları*, *Laiklik I*, Milli Tesanüt Birliği Yay.
- TAŞKIRAN, Cemalettin, "Atatürk Dönemi Demokrasi Denemeleri", *Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi*, C.IV, S.14, 1994.
- TİMUR, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, 1993.
- TUNÇAY, Mete, "Laiklik", *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, İletişim Yay. C.II.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi III, Yeni Türkiye'nin Oluşumu*, Bilgi Yay, Ankara, 1996.
- ZÜRCHER, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay, İstanbul.